

Openb. School voor
gew. lager onderwijs
genaamd
Sportschool
Stadionkade 113

SCHOOLPLATEN VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

TOCHT NAAR CHATTAM

1667

BIJ J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG

SCHOOLPLATEN

AARDRIJKSKUNDE

- P. R. BOS—B. A. KWAST, **Nederland in Woord en Beeld**. 30 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs (grootte 67 bij 87 cM.). Naar de natuur geschilderd door B. BUENICK en JOHAN DIJKSTRA. Prijs per plaat, met geill. toel. bij iedere plaat door B. A. Kwast, G. J. A. Mulder of B. Noordhoff, gepl. op zw. carton, m. met. hoeken, / 3,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER) 4,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45
- H. ZONDERVAN, **Insulinde in Woord en Beeld**. 15 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs (grootte 75 bij 105 cM. en 57 bij 139 cM.). Naar oorspronkelijke schilderijen van W. C. C. BLECKMANN en J. GABRIËLSE. Prijs per plaat, met geill. toelichting, geplakt op zwaar carton, met metalen hoeken, 3,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 4,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45
- H. ZONDERVAN, **Europa in Woord en Beeld**. 12 Nieuwe Schoolpl. voor het Aardrijkskundig onderwijs (gr. 75 bij 105 cM. en 57 bij 139 cM.). Naar oorspr. schilderijen van J. GABRIËLSE. Prijs per plaat, met geill. toelichting, gepl. op zw. carton, m. metalen hoeken, 3,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 4,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45

GESCHIEDENIS.

- J. W. DE JONGH en H. WAGENVOORT, **24 Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis** (grootte 83 bij 111 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van J. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, GERARD VAN HOVE, J. H. ISINGS JR., C. JETSES, W. C. STARING, N. VAN DER WAAIJ, G. WESTERMAN en J. J. R. DE WESTEIN PFISTER. Prijs per plaat, met geill. toelichting, geplakt op zw. carton, met metalen hoeken, 4,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 5,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45

AANSCHOUWINGSONDERWIJS.

- JAN LIGTHART, H. SCHEEPSTRA en W. WALSTRA, **Het volle leven**. Platen voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren. Naar oorspronkelijke schilderijen van W. K. DE BRUIN en C. JETSES. Compleet in 4 series, elk van 6 platen (gr. 75 bij 105 cM.). 1e Serie, **Winterhalfjaar: Timmeren** | 3e Serie, **Winterhalfjaar: Metseien**
2e Serie, **Zomerhalfjaar: Grasland** | 4e Serie, **Zomerhalfjaar: Bouwland**
Prijs per serie van 6 platen, geplakt op zwaar carton, met metalen hoeken, 23,50
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 28,50
Handleiding bij iedere serie, geill. met zwarte en gekleurde platen, herzien door Marten de Jong of G. Popken 5e druk à 1,90
- H. SCHEEPSTRA en W. WALSTRA, **Twintig platen voor het Aanschouwingsonderwijs** (gr. 58 bij 75 cM.). Prijs per plaat, gepl. op zw. cart., met met. hoeken 1,90
Per serie van twintig platen 32,75
Handleiding bij de Twintig platen 8e druk 1,90
- H. SCHEEPSTRA en W. WALSTRA, **Ambachten en Bedrijven**. Vijftien platen voor het Aanschouwingsond. (gr. 58 bij 75 cM.). Prijs per plaat, gepl. op zw. cart., m. met. hoeken 2,25
Per serie van vijftien platen 29,75
Handleiding bij Ambachten en Bedrijven 3e druk 1,90

KENNIS DER NATUUR.

- DR. J. RITZEMA BOS, **Vijf platen ten gebruike bij het onderwijs in de kennis der Dierenwereld** op de lagere school (gr. 75 bij 97 cM.). Naar aquar. van W. K. de Bruin. Prijs per serie, gepl. op zw. cart., met met. hoeken, met geill. toel. 18,00
- DR. J. RITZEMA BOS, **Schoolplaten van voor den akkerbouw schadelijke dieren** (gr. 75 bij 97 cM.). Compleet in twee series, elk van zes platen. Naar aquar. van W. K. de Bruin. Prijs per serie, gepl. op zw. cart., met met. hoeken, met geill. toel. 21,00
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45
- J. W. BOERMAN en K. M. KNIP, **Dieren in hun omgeving**.
Eerste serie: IN ONS LAND. 12 Schoolplaten voor het onderwijs in de kennis der Natuur (gr. 75 bij 102 cM.). Naar oorspr. aquar. van M. A. KOEKKOEK. Prijs per hoofdpl. met bijpl., waarop de onderdeelen, met geill. toel., gepl. op één zw. cart., met met. hoeken, gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 4,90
Hoofdplaat en bijplaat afzonderlijk opgeplakt, met metalen hoeken, 5,75
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 5,90
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 7,25
Tweede serie: BUITEN ONS LAND. 12 Schoolplaten voor het onderwijs in de kennis der Natuur (gr. 75 bij 102 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van M. A. KOEKKOEK. Prijs per hoofdplaat met bijplaat, waarop de onderdeelen, met geill. toelichting, geplakt op één zwaar carton, met metalen hoeken, 4,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 5,75
Hoofdplaat en bijplaat afzonderlijk opgeplakt, met metalen hoeken, 5,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 7,25
Hoofdplaat afzonderlijk opgeplakt, met metalen hoeken, 3,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 4,75
Bijplaat afzonderlijk opgeplakt, met metalen hoeken, 2,00
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER). 2,50
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk 0,45

Het systeem Keiser, afneembare stokken, is in al z'n eenvoud toch zeer vernuftig gevonden en is o. i. v. van wezenlijk-practisch nut. Het aan- en afschuiven der platen gaat al zeer gemakkelijk.
Correspondentieblad Neutraal Bijzonder Onderwijs.

gew. lager onderwijs
genaamd
Sportschool 20
Stadionkade 11

SCHOOLPLATEN VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

DOOR

J. W. DE JONGH,
GEMEENTELIJK INSPECTEUR VAN HET ONDERWIJS
TE 'S-GRAVENHAGE,

EN

H. WAGENVOORT,
HOOFD EENER CHRISTELIJKE SCHOOL TE UTRECHT.

TOCHT NAAR CHATTAM
1667.

TEKST

VAN

J. W. DE JONGH.

*Bij de plaat inbegrepen.
Afzonderlijk f 0,45.*

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG.

INHOUD.

	Blz.
INLEIDING	3
I. Beschrijving van de plaat	5
II. De tocht naar Chattam (Verhaal)	11
Reproductie der plaat	12 en 13

INLEIDING.

De oorlogsvloot van de kleine Republiek der Vereenigde Nederlanden stevent de Noordzee over naar het machtige Britsche rijk.

Een smaldeel zeilt de rivieren bij Londen op, zet er soldaten aan wal, neemt een fort en tast de groote konings-oorlogschepen aan, waarvan het zes verbrandt en twee in triomf naar het vaderland voert.

En dat alles alleen om de traag-gevoerde vredesonderhandelingen wat spoed bij te zetten.

De tocht naar Chattam, meesterlijk ontworpen door den Raadpensionaris Johan de Witt en even meesterlijk uitgevoerd door zijn broeder Cornelis de Witt en onzen eenigen Michiel de Ruyter; zie daar een gebeurtenis, die wel verdient bij de Nederlandsche jeugd door woord en beeld in heugenis bewaard te blijven.

In den heer G. Westerman vonden we een kunstschilder, die voor ons uitbeeldde het tooneel, dat de rivier van Chattam te aanschouwen gaf op het oogenblik, waarop de leiders van de koene onderneming in een sloep zijn gesprongen om zelven de branders aan te voeren, die des konings groote oorlogschepen in vuur en vlam zetten. Die ééne slag nog moest des konings zeemacht treffen en daarmee zou ze gebroken zijn.

Voor het ontwerpen der aquarel is behalve van eenige historische schilderijen ook gebruik gemaakt van de bekende prent van Langendijk, het vermeesteren van de Royal Charles voorstellende. Deze prent, hoe fraai ook van compositie, kon slechts voor een deel gevolgd worden, aangezien ze ten onrechte De Ruyter doet tegenwoordig zijn bij de verovering van de Royal Charles.

Voorts is door den schilder en mij gevolgd Brandt's Leven van De Ruyter; De Jonge, Het Nederlandsche Zeewezen; Van Vloten's vervolg op de Algemeene Geschiedenis van Arend en enkele pamfletten betrekking hebbende op den tocht.

Onderwijzers, die het werk van Brandt niet gemakkelijk tot hun beschikking kunnen krijgen, wijs ik op de Bloemlezing van Dr. J. ten Brink (Uitgave Blom & Olivierse te Culemborg) en de Bloemlezing met Inleiding door Prof. Dr. G. Kalff (Nederl. Bibliotheek No. 8, 9 en 10). Het laatsle, waarin de taal van Brandt overgezet is in hedendaagsch Nederlandsch, is wel het meest aan te bevelen.

Een mooi boekje voor de leerlingen is Engelberts Gerrits, Het leven van De Ruyter, opnieuw verhaald door J. Stamperius (Uitgave J. Vlieger, Amsterdam).

Het prentenboek, samengesteld door D. F. Scheurleer en bij de herdenking van den 300-jarigen geboortedag van De Ruyter op de scholen verspreid, bevat verschillende platen, die betrekking hebben op den tocht naar Chattam.

De brief, als verhaal van den tocht, in deze toelichting opgenomen, is gefingeerd. Voor vorm, taal en stijl van dien brief heb ik vooral gebruik gemaakt van het pamflet: *Journaal, Gehouden bij de Heer Otto de Voogt, Fiscaal over 's Landts Vloot, 't sedert den 20 tot den 30 Juny voorgevallen is. Tot Delft, Gedrukt by Gerrit de Iager, Boeckverkooper wonende op den hoeck van 't Mart-veld, in Biblia, Anno 1667.*

I. BESCHRIJVING VAN DE PLAAT.

Het was het verhaal van Brandt, hetwelk den schilder inspireerde en dat we hier laten volgen in hedendaagsch Nederlandsch overgezet, doch met weglating der namen van enkele kapiteins.

Den volgenden dag, den 23^{en} Juni, was weer en wind wederom gunstig; het woei uit het Noordoosten. De brandschepen, die men op ontboden had, kwamen ten negen uur, vijf in getal, en men gaf terstond last om de vier groote koningsschepen, die hooger op lagen, insgelijks te vernielen, hoewel tusschen die schepen en het Nederlandsch eskader het kasteel van Upnor lag, dicht aan den kant van de rivier, die daar zeer nauw was en terwijl uit het kasteel zonder ophouden met zwaar geschut werd geschoten.

De Luitenant-Admiraal De Ruyter hielp hier de noodige orde stellen. Het uitvoeren van dat groote werk werd aan zeven kapiteins bevolen. Men gaf hun schriftelijk last, dat ze de rivier zouden oploopen tot aan des konings schepen, en de branders onder bescherming van hun geschutvuur zouden aanbrengen. Den commandeurs der branders werd ook schriftelijk gelast, dat ze hunne brandschepen aan de gemelde koningsschepen zouden verbruiken, zonder hiervan in gebreke te blijven, op poene van lijfstraf.

Daarna werd door den Ruwaard, den Luitenant-Admiraal De Ruyter en Van Gent goedgevonden, dat vier der kapiteins met hunne schepen de branders zouden geleiden tot bij het kasteel Upnor. Zij zouden daar echter niet voorbijloopen, aangezien daar een groote bocht en een ondiepte was, waar ze niet gemakkelijk zouden kunnen uitkomen.

Bij het afscheid heeft de Ruwaard en de Luitenant-Admiraal De Ruyter de kapiteins en bevelhebbers met een ernstige vermaning aanbevolen, dat zij zich bij deze gelegenheid ten

dienste van het vaderland, naar behooren kloekmoedig en gelijk dappere krijgslieden past, zouden kwijten. Dit beloofden ze en kwamen het ook na. Zij gingen omtrent Zuiderzon en met een Oost-noord-oostenwind, en stil water, te zeil en kwamen te twee uur na den middag bij het gemeld kasteel, waar zij geweldig op schoten, opdat de branders onder dat schieten voorbij zouden kunnen varen en de Engelsche schepen aanklampen.

Van het kasteel werd met geschut en musketten vinnig vuur gegeven ook van een batterij, die aan de andere zijde van de rivier lag. De Engelschen, dit onweer legemoet ziende, hadden de drie groote schepen in den grond gehakt, maar ze bleven nog zoo hoog boven water, dat ze het vuur niet konden ontgaan. Ook zag men enkele branders, gedurende het beschieten van het kasteel, daar voorbij zeilen.

De Luitenant-Admiraal De Ruyter sprong nu zelf in een sloep om bij het werk te zijn, en de Ruwaard dat ziende vroeg waar hij heen wilde. Hij antwoordde: Ik zal gaan zien, hoe het ons volk daar zal maken en de Ruwaard daarop: Ik zal u dan vergezelschappen, en voer toen met hem derwaarts. Waarop De Ruyter een van de branders aanvoerde, en order gaf, hoe hij het zou aanleggen.

De grootste Engelsche oorlogsschepen lagen ongeveer een kanonschot boven het kasteel Upnor dicht bij Chattam, waar de branders, zonder den donder van het geschut en den hagel der musketten te ontzien, tegen opzeilden.

De commandeur Kornelis Jacobszoon van der Hoeven, voerende het brandschip *Rotterdam*, was de voorste, die het schip de *Oude James* of *Jakob* voorbij zeilende, het schip de *Loyal London*, of het *Getrouwe Londen*, aan boord legde en aan brand stak. De tweede brander daaropvolgende, stak de *Oude James* eveneens in brand. De derde brander raakte gelukkig aan het schip de *Royale Oake* of de *Koninklijke Eikeboom* en stak er den brand in, zoodat het terstond in lichte laaie brandde. Maar aangezien de *James* en de *Loyal London* niet genoeg brandden, vond men zich genoodzaakt aan ieder schip nog een brander te verbruiken, waardoor ze geheel in vlammen opgingen.

Dus zijn die drie schepen, de grootste en weerbaarste van geheel Engeland, elk voerende tachtig stukken geschut, tot het water toe afgebrand en vernield. Het vierde, de *Marmout*,

een nieuw schip, met een stomp galjoen, liep de rivier op en ontsnapte ternauwernood aan het groote gevaar.

Moge ook deze plaat niet in de eerste plaats een didactische zijn, ze geeft den machtigen indruk weer van hetgeen daar bij Chattam gebeurde. En dat alleen was onze bedoeling.

De Ruyter en Cornelis de Witt, ze voeren zegevierend de Staatsche vlag over de Britsche wateren. De Hollandsche matrozen, Jongens van Jan de Witt als ze zijn, slaan hun enterhaken uit, klimmen tegen de Engelsche zeekasteelen op, drijven de bemanning op de vlucht en zetten des vijands schepen in lichte laaie.

Het rookt en smookt op de rivier. Het licht van den dag wordt schier verduisterd, doch de opslaande vlammen werpen een rossen gloed over aanvoerders, roeiers en matrozen. Een Staatsche trompetter schettert een Hollandsche marsch in Engelsche lucht, waarbij de roeiers der tallooze sloepen en booten maathouden bij het trekken en heffen der riemen.

De Ruyter staat daar in de sloep zooals Brandt hem teekent: „Een lichaam had hij wel gezet: vlug, gezwind, sterk en als tot arbeid geboren. Zijn voorhoofd was breed en zijn aanschijn blozend en hoogrood van kleur. In zijn doordringende oogen scheen de schranderheid van zijn geest uit te blinken, dezelve waren bruin, ook haar en baard, eer het door ouderdom grijs werd. Hij droeg dikke opstaande knevels, op zijn oud zeemans. Zijn wezen en gelaat was aanzienlijk, waar zich iets strengs, doch met vriendelijkheid gemengd, in vertoonde, hetwelk tevens ontzag en liefde baarde.”

Het costuum van De Ruyter is niet als een admiraals-uniform te beschouwen. Het is de lange jas of justaucorps met het bijna even lange vest, welke al geruimen tijd de gewone dracht van officieren en soldaten was en nu ook langzamerhand bij de gewone burgers in zwang komt, en ten laatste, na 1670, het vroegere wambuis geheel verdrijft. De mouw eerst kort, als die van het wambuis, werd langer, zoodat ze dikwijls tot over de helft van den onderarm reikte. De omslagen werden steeds breeder en zoo gemaakt, dat men ze hooger of lager kon optrekken en zoodoende de mouwen korter of langer maken. Eerst van dezelfde kleur als de

jas en een sieraad, dat gewoon op de mouw werd gelegd, werden ze werkelijk omgeslagen en vertoonden de voering van de jas, die echter vaak even rijk en kostbaar was als de jas zelve.

Onderaan de mouwen kwamen steeds de wijd gepofte hemdsmouwen uit, van onder aan de manchet dikwijls met een randje kant omzoomd.

De stoffen, waaruit de jas werd vervaardigd, waren fluweel, zijde of laken. Vooral schelle, sprekende kleuren waren zeer gezocht, doch onze admiraal hield niet van overbodigen opschik en daarom draagt hij een donkerkleurige jas, bij zwart af, zooals het ambtsgewaad van magistraten was. Daar onder de jas meestal nog een fraai geborduurd vest moest vertoond worden, droeg men de jas gewoonlijk open, of alleen om de taille gesloten met een paar knopen.

Hoe het vest in de mode gekomen is, valt niet met zekerheid te zeggen. Oorspronkelijk schijnt het een onderjas geweest te zijn en ontstond het vest uit de gewoonte twee jassen over elkaar aan te trekken. Het vest werd eerst voor en achter van dezelfde stof en werd bij alle klassen als huisjas gebruikt, waarover de justaucorps alleen op straat werd aangetrokken. De edellieden op jacht en de soldaten te velde droegen allen gewoonlijk alleen het vest, daar het justaucorps wel een deftige doch tegelijk een wat lastige draacht was.

Eerst alleen van leder werd het later evenals de justaucorps van fluweel, zijde, damast, goud- en zilverbrocaat vervaardigd.

Dwars over jas en vest droeg men dikwijls als degenhanger een zeer breeden met franje voorzien en rijkgeborduurden bandelier of baudrier. Niet alleen officieren maar ook aanzienlijke burgers droegen effen en geborduurde gekleurde sjerpen om het middel.

Naar de mode van zijn tijd draagt De Ruyter ook het witte kanten dasje, ontstaan uit den halsdoek, die op het midden der 17^e eeuw, den liggenden kanten kraag verdrong.

Aan een keten om den hals draagt De Ruyter het orde-teeken van St.-Michiel, hetwelk hij in Augustus 1666 van den koning van Frankrijk ontving. Het wordt nog bewaard in de Zeevaartschool te Amsterdam.

De hoed is er een van Engelsch model: een platte bol met een breeden rand. Bij de beschrijving van het costuum

van Willem III (Aan de Hollandsche Waterlinie) komen we nader op den hoed terug. De Ruyter draagt geen pruik maar het eigen haar en wel ongesneden. De pruik was toen in ons land nog weinig in gebruik.

Cornelis de Witt draagt nog den mantel, die echter toen reeds als deel van het ambtscostuum van magistraten begon te verdwijnen en alleen als beschutting tegen koude of regen bleef gedragen.

De **vaandeldrager** is als de overigen van de lijfgarde van den Ruwaard gekleed in de livrei van Holland: een rooden jas met gele voering. (Het wapen van Holland is een *roode* leeuw of liebaard op een *geel* of *gouden* veld).

De **roeiers** en **matrozen**, ze zijn op zeemanswijze gekleed: een gekleurd baaien overhemd of borstrok, een leeren broek en een wollen muts vormden het gewone costuum van al wie zijn brood op het water verdiende.

Die roeiers zien er niet bijzonder geciviliseerd uit; geen wonder het zijn oude visscherlui, die hunne diensten den lande hebben aangeboden, omdat hun bedrijf gedurende den zeeoorlog verboden was, niet om het gevaar, dat de visschersvloot te duchten kon hebben van den vijand, maar om zodoende de oorlogsschepen met zoogenaamde vrijwilligers bemand te krijgen. Jong volk deed dienst als vechtmatroos; ouderen werden alleen voor zeemansdiensten gebruikt.

Branders of **brandschepen**. Van deze schepen wordt telkens gesproken, waarom eenige toelichting niet overbodig is. Het waren meest oude koopvaardischepen, die tot niet veel nut meer waren. Ze werden niet met geschut bewapend en zoo gering mogelijk bemand. Het ruim dier schepen was opgevuld met brandbare stoffen: harpuijs (een mengsel van hars en zwavel), pek, teer, olijfolie, kamfer, zwavel, ledige leertonnen, takkenbossen en droog hout.

Zoo'n brander werd op een bepaald oogenblik door zijn commandeur en het weinige scheepsvolk recht aangestuurd op een vijandelijk schip, hetwelk men met enterhaken en dreggen aan den brander trachtte vast te leggen. Als dat gelukt was, stak men den brand in het ruim en bergde de bemanning zich ijlings in de sloepen, of als dat niet meer mogelijk was, sprongen de matrozen in zee, waaruit ze opge-

pikt werden door snelvarende galjoten, die de branders achterna gevaren waren.

Met het besturen van branders was niet alleen eer en roem, maar ook grof geld te verdienen, doch hem, die zijn brander niet op tijd durfde besteden en ten laatste uit zucht tot zelfbehoud terugdeinsde voor het gevaar, dien wachtte in het vaderland teruggekeerd de gevangenis, of erger nog de galg. Het waren dan ook geen zachte middelen, waarmede men op 's lands vloot orde en tucht handhaafde en hoog en laag tot plichtsbetrachting aandreef.

De **Royal Charles** werd evenals de Jonathan in triomf naar het vaderland opgebracht: de statenvlag wapperende van den grooten steng, hoog boven den Engelschen admiraalswimpel, en de Engelsche vlag achteruit gestoken, slepende door het water¹⁾. Het was hetzelfde schip, dat eenmaal Karel II uit Scheveningen afgehaald en naar Engeland gevoerd had.

Langen tijd heeft het te Dordrecht gelegen, doch moest in 1673 gesloopt worden. In het Rijksmuseum te Amsterdam wordt nog het wapen van den spiegel van het veroverde koninklijke admiraalsschip bewaard.

Ook is daar nog te zien de gouden kop of beker, die de Staten van Holland lieten maken voor De Ruyter „niet tot recompense, maar alleen tot een gedenkteeken in zijn familie en voor de posteriteit derzelve.”

Ook Cornelis De Witt en Van Gent ontvingen ieder een dergelijken beker, terwijl Van Brakel met een gouden keten en een gedenkpenning werd vereerd. Ook anderen ontvingen belooningen, terwijl er onder het mindere scheepsvolk een uitdeeling in geld plaats had.

¹⁾ Zie fig. 321. Platen-atlas, Dr. Van der Meulen. (Hier achter afgedrukt).

II. DE TOCHT NAAR CHATTAM.

Het liep met den Tweeden Engelschen oorlog op een end.

Van weerszijden haakte men naar den vrede. In Engeland leed de handel groote schade door den zee-oorlog. In de Nederlanden verslond hij schatten gelds en bovendien vreesde men daar met Frankrijk, hoewel het de bondgenoot van onze Republiek heette, spoedig in een landoorlog gewikkeld te zullen worden.

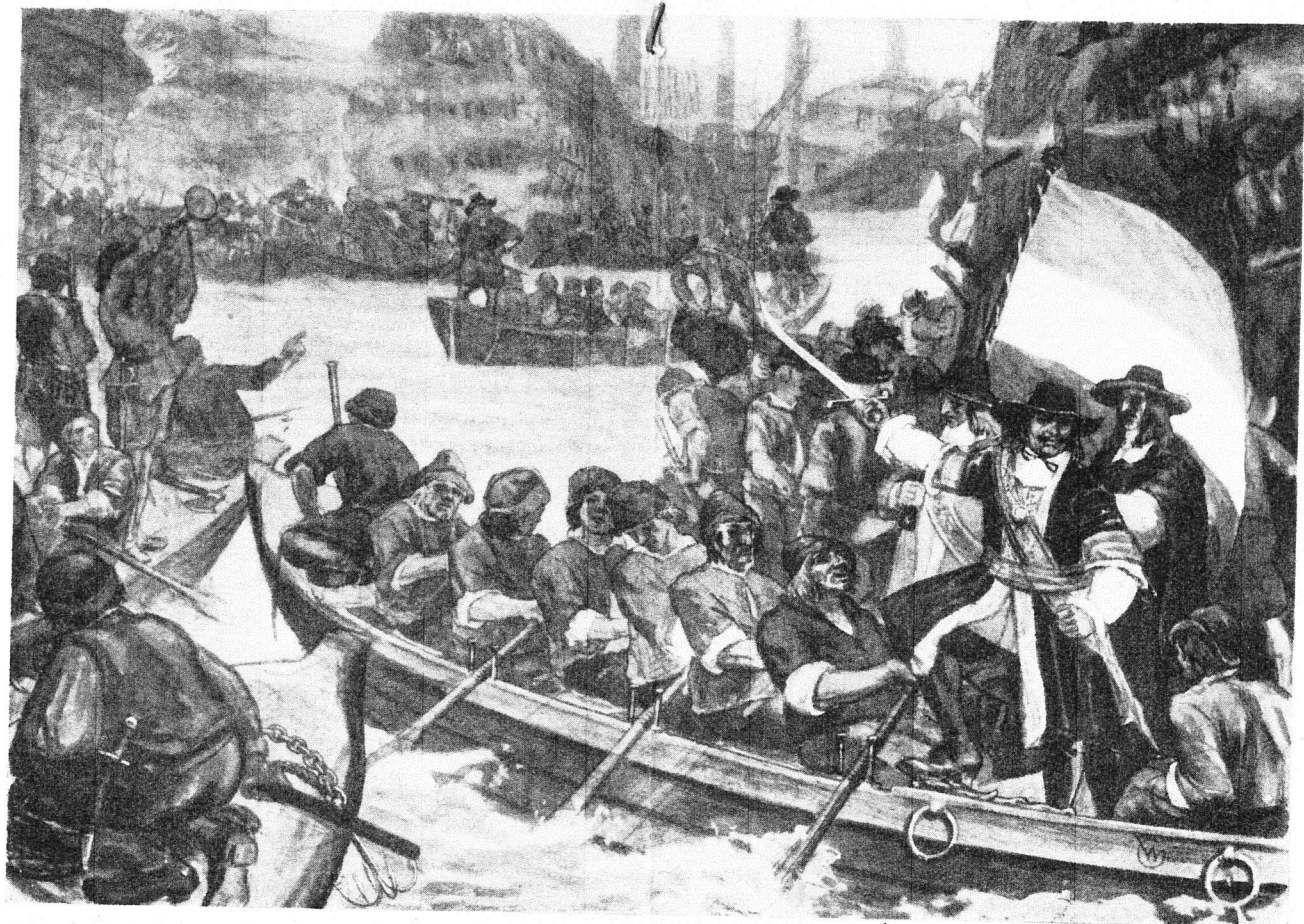
In het voorjaar van 1667 kwamen de afgevaardigden van Engeland, Frankrijk en de Nederlanden te Breda bijeen om over den vrede te onderhandelen.

Het wilde met die vredesonderhandelingen evenwel niet best vlotten. Englands gezanten voerden een hoogen toon. De gezanten van Frankrijk waren erg vriendelijk en toeschietelijk tegen die van Engeland, doch aanmatigend en kortaf tegen onze afgevaardigden. Het scheen wel, of er nooit een einde zou komen aan al die besprekingen en als er eenmaal eens een eind aan kwam, dat dan de vredesvoorwaarden voor onze Republiek alles behalve voordeelig zouden zijn.

Al dat treuzelen verdroot onzen Raadpensionaris Johan de Witt, en over de uitkomsten van de onderhandelingen te Breda was ook hij niet gerust.

Een stout plan rijpte in zijn brein: onze vloot moest nog eenmaal grootsch uitgerust worden en dan de Engelsche zee-macht in haar eigen havens gaan aantasten en vernielen. Dan zouden de Engelsche gezanten, na dien smaad hun land aangedaan, te Breda wel een toontje lager gaan zingen en de Republiek kans krijgen op een voordeeliger vrede.

Johan de Witt wist door zijn geheime agenten te Londen precies, hoe het in Engeland gesteld was. De Koning, Karel II, geloofde vast en zeker, dat hij maar één woord te spreken had en er zou vrede zijn. De kleine Republiek, daar aan de overzijde der Noordzee, was uitgeput, meende hij. Zij was niet meer in staat een behoorlijke vloot in zee te zenden. Daarom vond hij het heelemaal niet noodig de groote sommen, die hij van het Parlement ontvangen had, voor het zeewezen

Tocht naar Chattam, 1667

aan te wenden. Een klein deel er van besteedde hij om een stuk of wat schepen uit te rusten en de rest gebruikte hij zelf voor zijn eigen weelderig, prelmakend hof.

Johan de Witt wist ook, dat de groote Engelsche koningschepen zoo goed als onttakeld opgelegd waren in de rivieren bij Londen en dat er onder de Engelsche bevelhebbers groote ontevredenheid en onder het scheepsvolk zelfs munterij heerschte door de tragè belating van hun soldij.

De kans was dus zoo mooi mogelijk: een bijna weerlooze vloot met een onwillige bemanning, zou onze zeemacht daar in Engeland tegenover zich vinden.

De Witt deelde zijn grootsch ontwerp aan enkele zijner vertrouwdste vrienden mede, met wie door hem in alle stilte de noodige maatregelen genomen werden, om het plan ten uitvoer te brengen.

Een groote menigte mariniers en soldaten werden in Hellevoetsluis vereenigd, om op de vloot ingescheept en bij de landing gebruikt te worden.

Een goed getal branders en gewapende sloepen werd in gereedheid gebracht, om de vijandelijke schepen te kunnen aantasten en in brand te steken. Vele galjoten en andere kleine vaartuigen werden bovendien ingehuurd en toegerust, om den dienst op de rivier van Londen te kunnen verrichten. Stuurlieden en loodsen werden opgezocht en gevonden, die met den toestand der Engelsche rivieren nauwkeurig bekend waren en 's lands vloot in die gevaarlijke wateren, vol ondiepten, een veiligen weg konden wijzen.

Het kwam er nu nog maar op aan, een staatsman te vinden, die met het zeewezen genoeg bekend was, en die door zijn moed berekend was de leiding dezer gewichtige onderneming op zich te kunnen nemen.

De Raadpensionaris meende dezen te vinden in zijn broeder Cornelis de Witt, Ruwaard van Putten en Burgemeester van Dordrecht. Cornelis de Witt mocht om zijn kennis en zijn moed en ook om de vriendschap, welke hij aan De Ruyter, den Opperbevelhebber der vloot, toedroeg, in alle opzichten geschikt gerekend worden, om gemeenschappelijk met dien grooten zeevoogd de aan hem toevertrouwde onderneming naar wensch te volbrengen.

Spoedig na zijn benoeming tot gevolmachtigde of vertegenwoordiger der Staten van Holland begaf Cornelis de Witt zich naar de vloot, waarmee hij 6 Juni uit Tessel in zee stak. Johan de Witt voer aan boord van De Zeven Provinciën een eind mee zee in, en alvorens hij het admiraalsschip van De Ruyter verliet, stelde hij den beiden hoofdleiders een uitvoerigen lastbrief ter hand, waarin het doel van den tocht kenbaar gemaakt en duidelijk omschreven werd.

Hoe Cornelis de Witt en De Ruyter zich van hun last kweten, kunnen we vernemen uit den volgenden brief, geschreven door den vaandeldrager van de lijfgarde, welke de Staten van Holland aan Cornelis de Witt geschonken hadden, om zijn persoon bij de vlootvoogden en schepelingen meer aanzien te geven.

Brief van Jacob Janszoon Vos uit Delft, vaandeldrager bij de lijfgarde van den Heer Cornelis de Witt, Burgemeester van Dordrecht en Ruwaard van Putten, als gevolmachtigde der Staten op 's lands vloot verblijvende op het Admiraalsschip De Zeven Provinciën van den Heer Michiel Adriaanszoon de Ruyter op den wijdvermaarden tocht naar Chattam in Zomermaand Anno 1667.

Zeër waarde en beminde Ouders!

Door dezen laat ik U weten, dat ik nog in levenden lijve ben en dat ik opgewekt en gezond ben als altijd, wat ik ook van U en al de broers en zusters hoop te mogen vernemen.

Wat een maand van victorie hebben we achter den rug! Hoe hebben we de Engelschen gestraft voor hun brandstichten en plunderen op het weerlooze eiland Terschelling! Gij kunt U er van overtuigd houden, dat, dank zij onze triomfen, hier in Engeland behaald, de vredesonderhandelingen te Breda wel wat vlugger zullen gaan en dat de Engelsche gezanten nu wel een toontje lager zullen zingen.

Als Gij dezen brief ontvangt, zult Ge al wel gehoord hebben, hoe de Heer De Ruyter en de Heer Cornelis de Witt des Konings zeemacht hebben gebroken in zijn eigen rivieren en zoo gezegd in het gezicht van eigen hoofdstad.

Toch, beminde ouders, zult Ge wel meer willen weten van

den zegelocht. Welnu, na den Heer De Witt is er niemand op de vloot, die van het voorgevallene alles zoo goed weet als ik, want als vaandel- of vlaggedrager van den Ruwaard, heb ik hem overal als zijn schaduw vergezeld. De Heer De Witt, en ik zijn overal bijgeweest: bij het verbranden van Sheerness, bij het veroveren van de Royal Charles (Koninklijke Karel) en bij het verbranden der drie groote koningsschepen. Zeer tot zijn leedwezen, was de Heer De Ruyter alleen bij het laatste.

Als ik dezen brief tot een goed einde heb gebracht, moogt gij hem vrijelijk aan alle geburen laten lezen. Mijnenhalve moogt gij zelfs al wat nu volgt, laten drukken bij wijze van scheepsjournaal bij Gerrit de Jager, boekverkooper op den hoek van het Marktveld, waar de Bijbel uithangt. Dan kunnen alle goede Delftenaars voor enkele duiten lezen van den smaad en de vernedering den Koning van Engeland door de onzen aangedaan.

Onze vloot, ten getale van 51 groote schepen, 3 fregatten, 6 adviesjachten, 14 branders en verscheidene galjoten — ruim 80 dus in het geheel — is den 6^{en} Juni uit Tessel onder zeil gegaan, vanwaar zij door den Raadpensionaris, den Heer Jan de Witt, uitgeleid werd. Van hem ontvingen de Luitenant-Admiraal, de Heer De Ruyter, en de Ruwaard een geheimen lastbrief, die de bestemming der vloot inhield.

Wij liepen nu langs de Hollandsche kust tot voor de rivier de Maas, waar een groot getal landsoldaten en een menigte oorlogsbehoeften, palissaden, schoppen en andere voor een landing benoodigde werktuigen aan boord gebracht werden. Vervolgens zakte de vloot naar Schooneveld af, in de hoop, dat de Zeeuwsche schepen zich daar bij ons zouden voegen.

Doch na wel een week lang op de Zeeuwsche vloot gewacht te hebben, verscheen ze nog niet. Uit gebrek aan matrozen kon ze niet uitloopen, werd er gezegd.

Den 14^{en} Juni zette 's lands vloot koers naar Engeland, en kwam nog den eigen avond laat tot omtrent vijf of zes mijlen van den Engelschen wal. Tegen den morgen van den 15^{en} Juni begon het zeer sterk uit het Zuidwesten te waaien. Men nam op 's lands vloot de marszeilen in en zeilde met de fok en de bazaar, totdat er omtrent zes uur in den ochtend zulk een felle storm opstak, dat men de fok moest innemen, de rees strijken,

de stengen schieten en het anker in den grond laten loopen.

De Zeven Provinciën moest het plechtanker laten vallen en liet daarvan twee kabels in zee vieren eer het anker hield. Vele schepen zagen wij langen tijd drijven en vele spoelden van hun ankers, want het woei vinnig en de zee was zeer groot. Tegen den avond begon het weêr te beteren.

De volgende twee dagen zeilde de vloot langzaam en voorzichtig tusschen de zandbanken en lage gronden door en wierp den 17^{en} Juni de ankers uit in het Koningsdiep voor den mond van de rivier de Theems.

De Luitenant-Admiraal De Ruyter seinde al de hoofdofficieren aan zijn boord en er werd groote krijgsraad gehouden. Daarin werd besloten, dat een smaldeel van 17 schepen van oorlog met de noodige adviesjachten en branders en al de galjoten eerst de Theems zouden opvaren, om de schepen, die daar lagen, te veroveren of te vernielen. Daarna zou het smaldeel de rivier van Rochester (de Medway) instevenen om, met behulp van de landsoldaten eerst het fort Sheerness te vermeesteren en daarna de vijandelijke schepen aan te fasten, te verbranden, in den grond te hakken of te bemachtigen. De Luitenant-Admiraal Van Gent zou het bevel voeren over het smaldeel en de Heer De Witt zou zich bij hem voegen, om hem met raad en daad bij te staan. De Heer De Ruyter zou met het gros der vloot den Theemsmond afsluiten en waken, dat de vijand uit zee onze vloot niet kon overvallen.

Ik, uw gehoorzame zoon, ging met den Ruwaard en Van Gent over op het lichte oorlogsschip de *Agatha*, waar nu de admiraalsvlag op woei.

Door tegenwind en de vele ondiepten konden we de Theems niet snel genoeg op laveeren, zoodat de vijandelijke schepen, die ons zagen naderen, gelegenheid hadden naar Londen te vluchten. Onverrichter zake keerden we terug tot den mond van de rivier van Rochester. Tegen den middag van den 20^{en} zeilden we die rivier op. Bij onze nadering kaptten een vijandelijk fregat en eenige branders hun ankers en liepen met overhaasting de rivier op.

Onze schepen posteerden zich voor het fort Sheerness, op den hoek van het eiland Sheppey gelegen, en kanonneerden er duchtig op los. De landsoldaten werden onder bescherming

van ons geschut naar wal geroeid, en onze trommelaars sloegen weldra den Hollandschen marsch op Engelschen grond.

Na anderhalf uur het geweld onzer schepen te hebben doorstaan, verlieten de Britten bij de nadering van onze soldaten het fort en sloegen op de vlucht. Een paar van onze rappe matrozen beklommen den muur, haalden de Britsche vlag neer en heshen daarvoor de Staatsche vlag in de plaats. Ons krijgsvolk maakte zich meester van het fort. Daar lag wel meer dan voor drie ton gouds aan rondhout, masten, stengen en raas. Zooveel als onze schepen bergen konden, werd daarom meegenomen en de rest verbrand. Het fort werd gesloopt en daarna door ons verlaten.

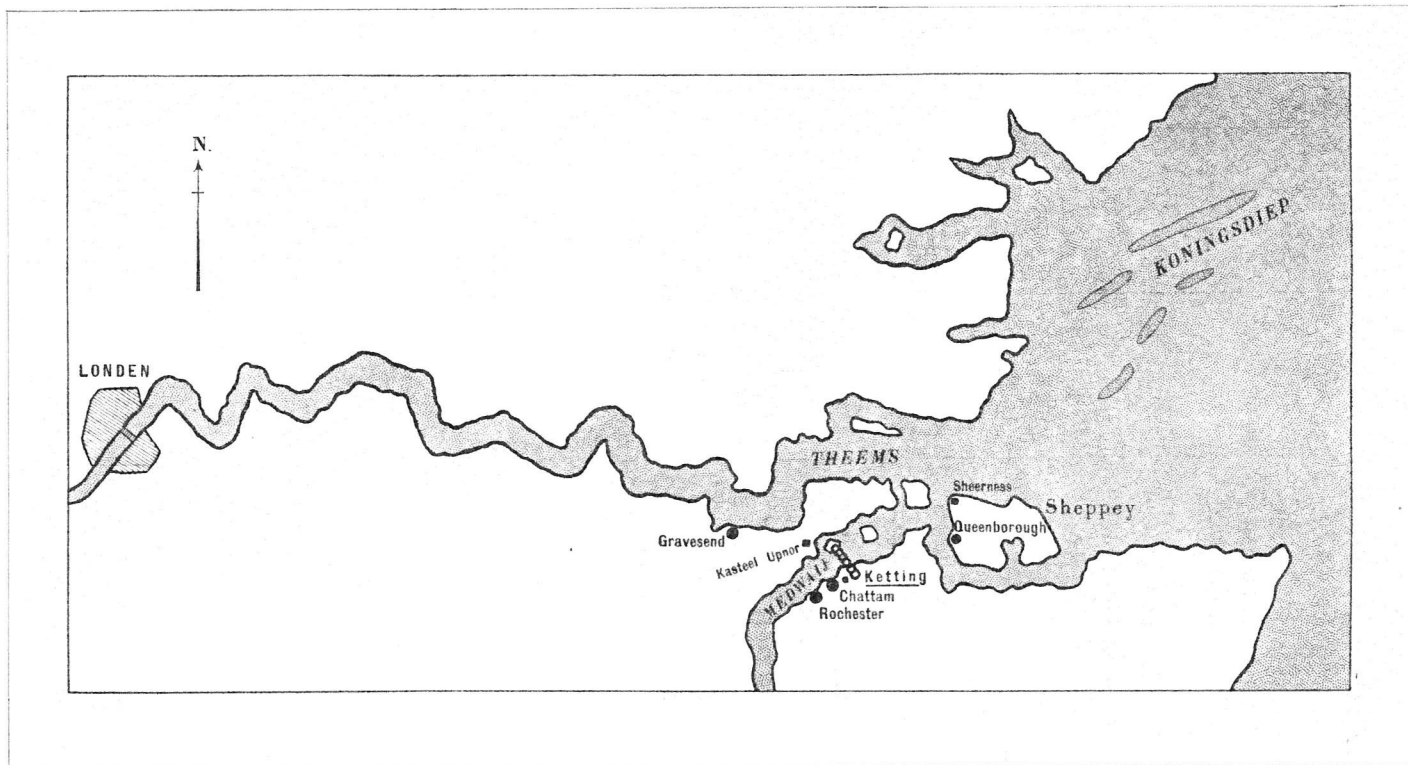
Op den 22^{en} zeilden wij de rivier van Chattam op, die bij het veroverd fort Sheerness in zee mondt. Die rivier is zoo bochtig, dat men het halve kompas moest omzeilen, om ter hoogte van Chattam te komen. Op veel plaatsen is ze niet veel breeder dan de Rotterdamsche Schie, waarom wij de lichtste fregatten gebruikten om daar in te zeilen.

De Engelschen hadden de rivier gestopt met 7 brandschepen, die alle over dwars gezonken lagen. Indien zij er nog één hadden kunnen doen zinken, dan zouden we de rivier niet hebben kunnen opzeilen, want het gat tusschen de gezonken wrakken en het land was niet wijder dan de Haagsche vaart.

Ik hoorde den Heer Van Gent schertsende tot den Ruwaard zeggen, terwijl hij op de paarden wees, die in het weiland langs de rivier graasden: „laten wij jaagschuiten van onze schepen maken en ze door de Engelsche dravers door het gat laten voorttrekken.”

Het gat gelukkig gepasseerd zijnde, stuitten wij nu op een dikke ijzeren ketting, die de Engelschen over de rivier hadden gespannen en die hier en daar op vloten rustte. Vóór de ketting lag een koningsschip en er achter lagen er nog vier, en aan weerszijden waren op den Engelschen wal batterijen opgericht.

Onze schepen konden zóó nooit Chattam bereiken. De Rotterdamsche kapitein Jan van Brakel, die op last van den Ruwaard in hechtenis was gesteld, omdat hij tegen het voorschrift in eenige matrozen aan wal had laten gaan, bood zich aan met zijn schip het voorste der Engelsche oorlogsschepen aan boord te leggen en de branders aan te brengen, als hij

Schetskaartje van de rivieren van Londen en Rochester in 1667.

in vrijheid werd gesteld. De Ruwaard nam dat kloeke aanbod aan en Van Brakel zeilde, zonder een enkel schot te lossen, recht op de ketting aan. Het schip gaf hij toen de volle laag en klampte het zonder oponthoud aan en veroverde het in één oogenblik. Een der twee branders van Van Brakel, geleid door den Commandeur Van Rijn, zeilde de ketting aan stukken, hechte zich aan een der schepen achter de ketting en stak het zoodanig aan brand, dat het kort daarna met een vreeselijken slag opsprong. Nog twee koningsschepen werden dien dag door ons verbrand en namen we er nog één, n.l. de Royal Charles, het sterkste schip van geheel Engeland.

Het water was intusschen zoo gevallen, dat de Hollandsche schepen aan den grond raakten en niet in staat waren de vier groote konings-oorlogsschepen, die hooger op in de rivier lagen, aan te lasten.

Den volgenden dag, den 23^{en} Juni, werden drie van de lichtste fregatten met negen branders uitgekozen om de vier koningsschepen te gaan verbranden, wat geen gemakkelijke taak was, daar onze schepen eerst voorbij het sterke kasteel Upnor, aan de rivier gelegen, moesten varen. Zij gingen omtrent Zuiderzon (d. i. des middags 12 uur) met een Oost-noordoosten wind en stil water te zeil en kwamen te twee uur 's middags bij het kasteel, waar ze geweldig op schoten, opdat onze branders onder dat schieten voorbij mochten loopen en de Engelsche schepen aanklampen. Uit het kasteel werd met geschut en musketten vinnig vuur gegeven. De Engelschen, dit onweer tegemoet ziende, hadden de drie grootsche schepen in den grond gehakt, maar ze bleven nog zoo hoog boven water, dat ze het vuur niet konden ontgaan. Ook zag men ettelijke branders, gedurende dat schieten tegen het kasteel, daar voorbij zeilen.

De Heer De Ruyter sprong nu zelf in een sloep, om bij het werk te zijn. De Ruwaard, dat ziende, vroeg waar hij heen wilde? Hij antwoordde: „Ik zal gaan zien, hoe het ons volk daar zal maken.” De Ruwaard zei daarop: „Ik zal u dan vergezelschappen” en voer toen met hem mee. Ook ik ging met de Staatsche vlag in de hand met de beide heeren mede.

De Heer De Ruyter voerde een van de branders aan en gaf order, hoe hij het zou aanleggen.

Weldra stonden drie van de vier groote schepen in lichte laaie; het vierde wist in de verwarring nog juist naar Chattam te ontsnappen.

Teruggekeerd op het veroverde schip de Koninklijke Karel zagen wij, de Opperhoofden en ik, de koninklijke schade met vermaak aan. U kunt begrijpen, wat een schrikkelijke brand dat moet geweest zijn, die groote schepen en daarnaast onze branders.

Men gelooft, dat de Engelsche Koning toen te Chattam was, dat niet zoo ver van ons lag, als de Hoornbrug van Delft.

Wij hadden wel gaarne de rivier hooger op geloopt, maar het soldaats- en zeemannschap liet zulks niet toe.

Met een even gunstigen wind als bij het opzeilen der rivier, zeilden we nu weer de rivier af, voorbij het vernielde fort Sheerness en smeten veilig en wel de ankers uit buiten het Koningsdiep voor den Theemsmond.

Ik laat hier nog volgen de lijst der verbrande en veroverde Engelsche schepen:

De Royal Charles, genomen.

De Jonathan, genomen.

De Carolus Quintus, verbrand.

De Matthias, verbrand.

Het Slot Honingen, verbrand. (Vroeger van ons genomen).

De Koninklijke Jacob, verbrand.

Het Trouwe Londen, verbrand.

De Koninklijke Eikeboom, verbrand.

Bovendien hebben de Engelschen verscheidene hunner schepen en branders in de rivier van Chattam laten zinken.

En nu, beminde Ouders, moet ik afbreken, want de dienst roept mij.

Ontvangt met al de broers en zusters en al wie naar mij vragen de hartelijke groetenis. Spoedig hoop ik U allen in welstand weer te zien.

Uw U liefhebbende en gehoorzame zoon,
Jacob Janszoon Vos.

Op 's Landsschip de Zeven Provinciën, liggende ten anker even buiten het Koningsdiep, den eersten van Juli 1667.

Dr. A. J. VAN DER MEULEN en M. TEN BOUWHUYS

PLATEN-ATLAS

VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

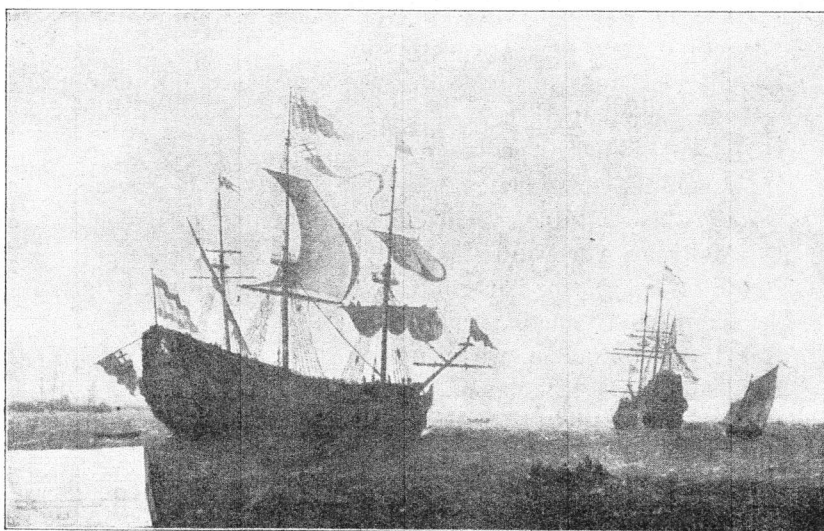
TEN DIENSTE VAN HET GYMNASIAAL EN MIDDELBAAR
ONDERWIJS, KWEEKSCHOLEN EN NORMAALLESSEN

VIERDE, HERZIENE DRUK, BEZORGD DOOR

Dr. N. B. TENHAEFF

Leeraar aan het Nederlandsch Lyceum te 's-Gravenhage

Prijs, gebonden f 4,50

HET OPBRENGEN VAN DE ROYAL CHARLES.

(Naar de schilderij van Jan van Diest).

Illustratie uit: Platen-Atlas voor de Vaderlandsche Geschiedenis.

In- en uitwendige verzorging van dezen platen-atlas laat niets te wenschen over. 't Werk is beslist 'n aanbeveling waard. *R. K. Studiebelangen.*

Een prachtwerk! Uitvoering onberispelijk. Keus der platen en de bij-schriften, 't is alles uitstekend. *Correspondentieblad voor Mulo.*

J. W. DE JONGH en A. G. VAN POELJE
**VOLLEDIGE LEERGANG VOOR HET GESCHIEDENIS-
ONDERWIJS OP DE LAGERE SCHOOL**

Geïllustreerd door C. Jetses, J. H. Isings Jr. en W. K. de Bruin

- Uit vroeger Eeuwen, I.** Lees- en repetitieboekje van de oudste tijden tot 1492, geïll. met zwarte en 2 gekleurde plaatjes, *6e druk f* 0,80
Vragenboekje, behorende bij **Uit vroeger Eeuwen, I** . . . *4e druk* - 0,30
Uit vroeger Eeuwen, II. Lees- en repetitieboekje van 1492 tot 1650, geïllustreerd met zwarte en 2 gekleurde plaatjes . . . *6e druk* - 0,80
Vragenboekje, behorende bij **Uit vroeger Eeuwen, II** . . . *3e druk* - 0,30
Uit vroeger Eeuwen, III. Lees- en repetitieboekje van 1650 tot heden, geïllustreerd met zwarte en 2 gekleurde plaatjes . . . *5e druk* - 0,80
Vragenboekje, behorende bij **Uit vroeger Eeuwen, III** . . . *3e druk* - 0,30
Geschiedenisatlasje voor de Lagere School . . . *2e druk* - 0,80
Nieuw Jaartallenboekje voor de Lagere School . . . *3e druk* - 0,40

**EENVOUDIGE LEERGANG VOOR HET GESCHIEDENIS-
ONDERWIJS OP DE LAGERE SCHOOL**

Geïllustreerd door C. Jetses, J. H. Isings Jr. en W. K. de Bruin

- Kleine Vaderlandsche Geschiedenis, A**, voor het 5e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zwarte en 2 gekl. plaatjes, *6e druk f* 0,80
Vragenboekje, behorende bij de **Kleine Vaderl. Geschiedenis, A**, *2edr.* - 0,30
Veertig Jaartallen, behorende bij de **Kleine Vaderlandsche Geschiedenis, A**, geïllustreerd door **W. K. de Bruin** . . . *4e druk* - 0,30
Kleine Vaderlandsche Geschiedenis, B, voor het 6e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zwarte en 2 gekl. plaatjes, *6e druk* - 0,80
Vragenboekje, behorende bij de **Kleine Vaderl. Geschiedenis, B**, *2edr.* - 0,30
Tachtig Jaartallen, behorende bij de **Kleine Vaderlandsche Geschiedenis, B**, geïll. met reproducties naar „gelijktijdige” afbeeld., *5e druk* - 0,30

Beknopt leerboekje der Vaderlandsche Geschiedenis en der Algemeene, voor zoover deze daarmede in onmiddellijk verband staat. **SLOTSTUKJE** van den **EENVOUDIGEN** en van den **VOLLEDIGEN** Leergang voor het Gesch. onderw. op de lag. school, ter voorbereiding van het toelatingsexamen voor H. B. S., Gymn. en Lycea, *2e druk* - 0,80

J. W. DE JONGH
GESCHIEDKUNDIG LEESBOEK VOOR DE LAGERE SCHOOL
VERHALEN BIJ DE SCHOOLPLATEN VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS
Drie deeltjes — Geïllustreerd — Prijs per deeltje, 2e druk f 0,70

VOORTGEZET LEZEN: GESCHIEDENIS

- COR BRUIJN en N. T.J. SWIERSTRA, Langs Opwaartsche Wegen. De geschiedenis van het Nederlandsche volk voor de hogere klassen van de lagere school.
 Eerste deeltje, met 82 plaatjes *f* 0,75
 Tweede en derde deeltje *ter perse*
- R. H. HERWIG, De Groninger Veenkoloniën in ontstaan en wording, geïllustreerd naar foto's van den schrijver *f* 0,75
- W. G. VAN DE HULST en R. HUIZENGA, Toen — en Nu! Leesboek over de Geschiedenis van het vaderland voor de Christelijke scholen, geïllustreerd door C. JETSES, J. H. ISINGS Jr. en W. K. DE BRUIN.
 Eerste deeltje, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *4e druk* 0,80
 Tweede deeltje, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *4e druk* 0,80
 Derde deeltje, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *4e druk* 0,80
- J. W. DE JONGH, Geschiedkundig leesboek voor de lagere school. Verhalen bij de Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis van J. W. DE JONGH en H. WAGENVOORT, geïllustreerd.
 Eerste stukje, ten gebruike bij de eerste acht Schoolplaten *2e druk* 0,70
 Tweede stukje, ten gebruike bij de tweede acht Schoolplaten *2e druk* 0,70
 Derde stukje, ten gebruike bij de derde acht Schoolplaten *2e druk* 0,70
- J. W. DE JONGH en A. G. VAN POELJE, Leesboek over de Vaderlandsche Geschiedenis, geïllustreerd door C. JETSES, J. H. ISINGS Jr. en W. K. DE BRUIN.
 Deeltje A, voor het 5e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *6e druk* 0,80
 Deeltje B, voor het 6e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *6e druk* 0,80
- J. W. DE JONGH en A. G. VAN POELJE, Uit vroeger Eeuwen, geïllustreerd door C. JETSES, J. H. ISINGS Jr. en W. K. DE BRUIN.
 Eerste stukje, Lees- en repetitieboekje van de oudste tijden tot 1492, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *6e druk* 0,80
 Tweede stukje, Lees- en repetitieboekje van 1492 tot 1650, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *6e druk* 0,80
 Derde stukje, Lees- en repetitieboekje van 1650 tot heden, met zwarte en 2 gekleurde plaatjes *5e druk* 0,80
- J. W. DE JONGH en J. J. MOERMAN, Op en om het Binnenhof. De geschiedenis van 's-Gravenhage in schetsen en verhalen, met een voorwoord van Dr. H. E. VAN GELDER. Geïllustreerd leesboek voor school en huis.
 Eerste deeltje. Van de 13e tot de 18e eeuw 0,80
 Tweede deeltje. Van de 18e eeuw tot heden 0,80
- J. J. MOERMAN, Van mannen in vrede. Schetsen uit de beschavingsgeschiedenis, geïllustreerd *ter perse*
- E. MOLT, Geschiedkundige verhalen. Leesboek voor de lagere school, geïllustreerd. Twee stukjes *6e druk à f* 0,75
- A. NUIVER en O. J. REINDERS, Vaderlandsche Geschiedenis. Verhalen en schetsen voor de hoogste klassen der volksschool en het vervolgonderwijs, herzien door J. R. DIJKSTRA en J. H. VAN DER VEEN, geïllustreerd *12e druk* 0,75
- A. NUIVER en O. J. REINDERS, Algemeene Geschiedenis. Verhalen en schetsen voor de hoogste klassen der volksschool en het vervolgonderwijs. Oudheid en Middeleeuwen *7e druk* 0,75
 Nieuwe Geschiedenis, herz. door J. R. DIJKSTRA en J. H. VAN DER VEEN, *8e druk* 0,75
- P. OOSTERLEE en H. WAGENVOORT, Van vroeger Tijden. Leesboek over de Vaderlandsche Geschiedenis voor de Christelijke scholen, geïllustreerd met zwarte en 2 gekleurde plaatjes door W. K. DE BRUIN. Drie stukjes *3e druk à* 0,70
- F. VAN RIJSENS—Dr. A. J. VAN DER MEULEN, Leesboek over de Geschiedenis des Vaderlands, bewerkt door Dr. C. S. JOLMERS, geïllustreerd *8e druk* 0,75
- F. VAN RIJSENS' Hoofdpersonen uit de Algemeene Geschiedenis, bewerkt door M. TEN BOUWHUYS.
 Oudheid en Middeleeuwen, 20 schetsen met 21 portretten *10e druk* 0,85
 Nieuwe Geschiedenis, 26 schetsen met 29 portretten *11e druk* 0,85

WANDKAARTEN

R. VAN ASSEN, Schoolkaart van Friesland , in 9 bladen (grootte 165 bij 204 cM.), <i>bijgewerkt tot heden</i> , geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, vernist f 40,50	
Dr. F. M. Th. BÖHL en G. MEIMA, Wandkaart van Palestina , met bijkaarten: De landen der Heilige Schrift en Jeruzalem, in 4 bladen (grootte 131 bij 181 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,00, vernist, 35,50 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 35,00, vernist 36,50	
P. R. BOS, Wandkaart van Middel-, West- en Zuid-Europa , in 9 bladen (uitgave A zonder namen, uitgave B met namen), (grootte 192 bij 226 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, vernist 36,00	
P. R. BOS, Wandkaart van Azië , in 4 bladen (grootte 132 bij 165 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, vernist 30,50	
P. R. BOS, Wandkaart van de Provincie Groningen , in 9 bladen (grootte 169 bij 190 cM.), <i>bijgewerkt tot heden</i> , geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, vernist 40,50	
P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië, met afzonderlijke groote kaart van Java , opnieuw bewerkt door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 12 bladen (grootte 207 bij 235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 39,00, vernist, 40,00 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 40,00, vernist 41,00	6e druk
P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van Java , opnieuw bewerkt door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 4 bladen (grootte 82 bij 235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevern. f 15,00, vernist, 16,00 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 16,00, vernist 17,00	6e druk
GILLES VAN HEES en D. NIEUWHOF, Elz Provinciekaarten (grootte 85 bij 106 cM., Limburg 60 bij 106 cM.). Prijs per kaart, geplakt op zwaar carton, met metalen hoeken 3,50 Per geheele serie van 11 kaarten 35,00 Prijs per kaart, gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER) 4,40 Per geheele serie van 11 kaarten 44,00	
GILLES VAN HEES en D. NIEUWHOF, Acht Kaarten van Landen van Europa (gr. 85 bij 106 cM.). Prijs per kaart, gepl. op zw. carton, met metalen hoeken, gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER) 3,50 gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER) 4,40	
B. A. KWAST en K. ZEEMAN, Eerste Schoolkaart van Nederland , in 4 bladen (grootte 140 bij 160 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongev. f 25,50, gev., geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 26,50, vernist 28,00	
B. A. KWAST en K. ZEEMAN, Eerste Schoolkaart van Europa , in 6 bladen (grootte 181 bij 209 cM.) ter perse	
H. NIEHAUS, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië en Omgeving , in 4 bladen (grootte 139 bij 170 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 32,50, vernist, 34,00 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 33,50, vernist 35,00	
R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Nederland , herzien door K. ZEEMAN, in 6 bladen (grootte 161 bij 183 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 41,00, vernist, 43,50 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 42,00, vernist 44,50	4e druk
R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Europa , herzien door K. ZEEMAN, in 6 bladen (grootte 181 bij 209 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 41,00, vernist, 43,50 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 42,00, vernist 44,50	3e druk
R. NOORDHOFF, Nieuwe Wereldkaart , herz. door K. ZEEMAN, in 8 bladen (gr. 160 bij 247 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 41,00, vernist, 43,50 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 42,00, vernist 44,50	2e druk
R. NOORDHOFF en H. NIEHAUS, Eenvoudige Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië , in 6 bladen (grootte 184 bij 222 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 36,00, vernist, 38,50 geplakt op linnen, aan afneembare rollen (systeem KEISER), ongevernist f 37,00, vernist 39,50	
S. SNIJDER en H. GROEN, Nederland en Omgeving in Vogelvlucht , gedrukt in 9 kleuren, geplakt op zwaar carton, met metalen hoeken (grootte 85 bij 112 cM.), 4,90 gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem KEISER), (gr. 87 bij 111 cM.) 5,50	

Ik wilde hier alleen even de aandacht vestigen op het systeem Keiser, dat een buitengewoon praktische manier is om platen en kaarten te gebruiken. In bijna alle landen is het systeem door octrooi beschermd. De stokken worden aan de platen en kaarten geschoven en kunnen er ook weer gemakkelijk af, om bij andere platen dienst te doen. Er hoeft niet bij geschreefd of getimmerd te worden. Alles glijdt en schuift vanzelf. Die deze stokken niet kent, moet bepaald een proef nemen.
(L. C. T.) BIJOT in De Kweekschool.

SCHOOLPLATEN

VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

DOOR

J. W. DE JONGH en H. WAGENVOORT

Naar oorspronkelijke aquarellen van J. Hoyneck van Papendrecht, Gerard van Hove, J. H. Isings Jr., C. Jetses, W. C. Staring, N. van der Waaij, G. Westerman en J. J. R. de Wetstein Pfister

(Grootte 83 bij 111 cM.)

Prijs per plaat, met geïllustreerde toelichting, geplakt op zwaar carton, met metalen hoeken, f 4,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem Keiser) - 5,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

1. De Romeinen in ons land. (Een nederzetting bij een vesting).
2. Ludger predikt in de Groninger Gouwen, 785.
3. Aan het hof van Karel den Grooten.
4. Ter kruisvaart.
5. In een middeleeuwsch klooster.
6. Belegering van een kasteel. (Het Huis te Voorst, 1362).
7. Luther op den Rijksdag te Worms, 1521.
8. Een hagepreek buiten Utrecht, Augustus 1566.
9. De Prins trekt over de Maas, 1568.
10. Op de reede van Bantam, 1598.
11. Een vergadering van de Nationale Synode te Dordrecht, 1619.
12. 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik belegerd, 1629.
13. Ter Walvischvaart.
14. Op den Dam, omstreeks 1665.
15. Krijgsraad vóór den Vierdaagschen zeeslag, 1666.
16. Tocht naar Chattam, 1667.
17. Het Haagsche Voorhout in de 17^e eeuw.
18. Aan de Hollandsche Waterlinie, 1672.
19. Czaar Peter de Grootte bezoekt een buitenplaats aan de Vecht, 1717.
(Gezicht op het huis en de rivier).
20. Czaar Peter de Grootte bezoekt een buitenplaats aan de Vecht, 1717.
(Gezicht op den tuin en de waterwerken).
21. De aanhouding aan de Goejanvervellesluis, 1787.
22. Hollandsche Infanterie bij de bruggen over de Berezina, 1812.
23. De Prins van Oranje bij Quatrebras, 16 Juni 1815.
24. De verovering van Tjakranegara op Lombok, 1894.

De onderstreepte platen zijn nieuw